

171 NUMARALI MANİSA ŞER'İYE SİCİLİNDEKİ TEREKE KAYITLARINA GÖRE MANİSA'DA TAŞINMAZ MALLAR¹

Gülser OĞUZ²

Öz: Tereke kayıtları kişilerin ölümünden sonra geride bıraktıkları mal varlığını ihtiva eden kaynaklardır. Kassamlar tarafından tereke kayıtları belirli koşullarda tutulurlar. Mirasçıların anlaşamaması, ölen kişinin küçük çocuğunun kalması, ölen kişinin eşinin hamile olması gibi. Dolayısıyla toplumun genelini yansıtmaları da önemli veriler içerirler. Bu halleriyle sosyo ekonomik tarih çalışanları için büyük önem arz ederler. Osmanlı toplumuna dair pek çok yönden ele alınan bu veriler, toplumun kültür unsurları, yaşam stilleri ve geçim kaynakları gibi konularda değerli fikirler vermektedir. Bu noktada tereke kayıtlarına dayalı olarak tek odak noktasından hareketle sorgulamalar yapmak da mümkündür. Mesela bir kentteki taşınmaz mallar, bunların niteliği, değerleri, çeşitleri; kimlerin hangi taşınmazlara sahip olduğu gibi.

Bu çalışmada da 171 numaralı Manisa Şer'ie Sicil Defteri kullanılacaktır. Defter 286 sayfadır. Defterin 1113-1118 (1701-1707) yılları arasını kapsadığı tespit edilmiştir. Defterde 110 adet tereke kaydına rastlanmıştır. Bu defterin içinde dağınık halde bulunan tereke kayıtlarının hepsi kişilerin taşınmaz malları odaklı olarak taranacaktır. Taşınmaz malı olmayan kişiler büyük oranda çalışmanın gerisinde tutulacaktır. Bu tarama sonucunda 18. Yüzyılın başlarındaki Manisalıların taşınmaz mallarının değerleri ve çeşitleri hakkında fikir sahibi olunacaktır. Diğer yandan servet yapılanmasında taşınmaz malların yeri ve önemiyle ilgili ipuçları bulunmaya çalışılacaktır. Merak konusu olan diğer konu, taşınmaz mal ediniminde kişilerin önceliğinin ne olduğunun belirlenmesidir. Bu yönüyle çalışma alanına ve kent tarihine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Manisa Şer'ie Sicil Defteri, Tereke Kaydı, Taşınmaz Mallar.

¹ Bu çalışma 2017 yılında düzenlenen Uluslar arası I. Manisa Sempozyumu'nda sunulan "18. Yüzyılın Başlarında Manisalıların Taşınmaz Malları ve Düşündürdükleri" isimli bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. gulseroguz@nevsehir.edu.tr.

IMMOVABLE VALVES IN MANİSA ACCORDİNG TO 171 NUMBERED MANİSA REGISTRATION REGISTRATION

Abstract: Tereke records are the sources that contain the properties that they leave behind after the death of people. Terrestrial records kept by Kassam are kept on certain conditions. Therefore, although they reflect the general public, they contain important data. In this way, it is of great importance for the socio-economic history researchers. This data about the Ottoman society, which is handled from many directions, gives valuable ideas to the issues such as the culture elements of the society, life styles and livelihoods. It is also possible to make inquiries at this point by moving from a single focal point based on the terrestrial records. For example, immovable properties in a city, their qualities, values, types; like who owns what immovables. In this study, Manisa Şer'îye Register Book no. 171 will be used. The notebook is 286 pages. It is determined that the book covers between the years 1113-1118 (1701-1707). 110 bookkeeping records were found in the notebook. All of the terrestrial records that are scattered within this book will be scanned with the focus on the immovable properties of the persons. Those who do not have immovable property will be excluded form the study. As a result of this survey, you will have an idea about the values and types of the immovable properties of the Manisaites in the early 18th century. On the other hand, we will try to find clues about the place and importance of immovable properties in the structuring of wealth. Another issue of curiosity is the determination of the priorities of the persons involved in the acquisition of immovable property. The aim is to contribute to the field of study and the history of the city.

Keywords: Manisa Sheriff Register, Tereke Register, Immovable Properties.

Giriş

Manisa tarihinin, antik çağlara kadar dayandığı bilinmektedir. Bu cümleden de anlaşılacağı gibi bu yerleşim yerinde pek çok medeniyet hüküm sürmüş ve yaşamıştır. Bu durumun gerçekleşmesinde Manisa'nın coğrafi konumunun ve ikliminin etkili olduğu muhakkaktır.

Manisa'nın Osmanlı hâkimiyetine geçişi ise Yıldırım Bayezid dönemindedir.³ Sonraki dönemde Fetret Devrinde Osmanlı hâkimiyeti

³ Şehrin isminin fetihten sonra "Fetihten sonra 'Muğnisa' denildiği bunun da 'Kâfir karısı şehri" anlamına geldiğine Evliya Çelebi söylemektedir. Evliya Çelebi'ye göre şehrin ismi sonradan "Ma'nisa"ya dönmüştür. Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, 1. Cilt, İstanbul 2011, s. 76.

bölgede sarsılrsa da şehir, Çelebi Mehmet'in padişahlığıyla Osmanlı topraklarına katılacaktır (Emecen, 2003: 578). Manisa Osmanlı Devleti için önemin her daim koruyan bir şehir olmuştur. Bu önemi en iyi gösteren olgulardan biri, Manisa'nın şehzade şehri olmasıdır. Şehre bu özellik, II. Murat döneminde verilmiş ve III. Mehmet dönemine kadar sürmüştür. Yani şehzadelerin sancağa çıkma geleneği kalkana kadar, Manisa şehzade sancağı olma vasfını korumuştur. Hatta bu geleneğin son zamanlarına doğru şehzade şehri olarak kullanılan tek sancak burası olmuştur. Tabii şehrin bu vasfı taşıması ona pek çok avantaj sağlamıştır. Mesela şehzadelerin annelerinin ve padişahların şehirde han, hamam, cami vb. yapılar yaptırarak şehrin imarına katkıda bulunmaları gibi (Uluçay 1992: 30; Emecen, 2003: 597; Karakaya, 2003: 577-578; Yavaş, 1997: 123). Ki bu durum şehrin büyüyüp gelişmesinde büyük şans olmuştur.

Manisa şehrinin bir başka şansı, kurulduğu toprakların verimliliği ve jeopolitik konumudur. Kent bereketli topraklarda kurulmuştur. Şehrin kaderini etkileyen iki unsur, Spil Dağı ve Gediz Nehri'dir. Şehir bu dağın eteklerine kurulmuştur. Şehrin verimli topraklarını sulayan Gediz Nehri, bölgenin önemli bir ihtiyacını suyu karşılamaktadır. Dolayısıyla Manisa'nın kurulduğu alan verimli toprakları güçlü bir akarsuyu tarafından sulandığı tarım arazilerine yakın olması bakımından önem taşımaktadır. Bu manada, özellikle 17. yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul'un zahire, hayvan ve sanai ürünlerde iâşesini sağlayan şehirlerden de biri olmuştur (Nagata, 1997: 11).

Bölgede Gediz nehrinin can verdiği verimli topraklarda özellikle hububat, üzüm ve pamuk gibi zirai ürünler yetişmekteydi. Bunun yanında halı kilim, keçe ve sahtiyan gibi bazı mamul maddeler, İzmir vasıtasıyla ihraç edilen ürünleri olmuştur.⁴ Yuzo Nagata'nın ifadesine göre bölgede buğday, arpa, darı ve baklagiller yetişmekteydi. Bunlar yetersiz olduğu için geçim kaynağı olarak hayvancılık ve meyvecilik de olarak önemli yer işgal etmekteydi.⁵ Şehrin sanayi ürünlerine bakıldığında şehirde başta Manisa alacası olmak üzere boyacılık, saraçlık gibi sektörler faaldi. Bu sektörlerin, 18. ve 19. yüzyılda geliştiğini gösteren verilerin Şer'îye

⁴ Yuzo Nagata *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara'dan naklen B. Masters, *The Orijins of Western Economic Dominance in the Middle Easts*, New York-London 1988, s. 27-29.

⁵ Şehrin köyleri odaklı yapılan çalışmalarda da yetişen tarım ürünleri buğday, arpa ve burçak ve bağcılık olarak tespit edilmiştir. Geçim kaynağının da büyük oranda tarım sonra hayvancılık ve küçük oranda da diğer alanlara dayalı olduğu bu çalışmada vurgulanmıştır. Fatih Belber, 'Temettüât Kayıtlarına Göre Manisa Koldere Çiftliği/ Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845)', *Akademik Bakış*, C. 7, Sa. 13, 2013, s. 233, 244.

Sicilleri'nde tespit edilemediğini savunan Nagata, bölgenin sanayi merkezi olmaktan ziyade zirai ürünlerin toplandığı bir yer olduğunu belirtir (Nagata, 1997: 17).⁶

Diğer yandan, Manisa konum olarak önemli bir coğrafyada bulunmaktaydı. Zira Anadolu'nun iç kesimleriyle, İran'dan gelip Ege kıyılarına uzanan ticaret yollarının geçtiği bir konumda bulunmaktadır. Özellikle İzmir'in bir liman kenti olarak önem kazanmasından sonra Manisa geçiş güzergâhında olması sebebiyle de devlet içindeki önemli şehirlerden biri olma konumunu devam ettirmiştir.⁷ Ki bu ticarete, ulaştırma işinde develerden yararlandığı ve Manisa'da da deveciliğin önem taşıdığı bilinmektedir. 18. yüzyılın ortalarında Manisa temel alınarak yapılan bir çalışmada şehirdeki esnaflar arasında devecilerin varlığı dikkat çekicidir (Yıldız, 2006: 89).⁸

Manisa'nın mahalle ve nüfus özelliklerine dair elde edilen veriler ise şu şekildedir: 1627 yılında Manisa'da 47 mahalle tespit edilmiştir.⁹ Bunlardan en büyükleri; Nişancı maa Hüsrev Ağa, Hacı Yahya ve Danişmend Halil mahalleri olarak belirtilmiştir. Yalnız bu sayının başka kaynaklar tarandığında daha da arttığı (52 mahalle) ayrıca belirtilmiştir (Sonyıldırım 2007: 38-39, 40, 42). 18. yüzyıla gelindiğinde de Manisa'nın geçmiş asırdaki durumunu koruduğu, mahalle sayısının elli dört, nüfusun ise 20-24.000 arasında olduğu belirtilmiştir (Emecen, 2003:580; Karakuyu, 2007: 12).¹⁰

Feridun Emecen şehrin nüfusunun büyük oranda Türkmenlerden oluştuğunu işaret etmiştir. Yine onun belirttiğine göre bölgede 16. yüzyıla kadar Hristiyan nüfus bulunmamaktadır ve 1500 yılından itibaren İspanya'dan çıkarılıp Osmanlıya gelen Yahudiler burada ikamete

⁶ Nagata başka bir çalışmasında 16. yüzyılda da bölgede geçimin daha çok tarım üzerinden sağlandığını vurgulamıştır. Yuzo Nagata, '16. Yüzyılda Manisa Köyleri: 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defterini İnceleme Denemesi' *Tarih Dergisi*, XXXII, 1979, s.734. 19. yüzyıl Manisa'sına dair bir çalışmada da geçim kaynakları olarak "tarım, ticaret ve zanaata dayalı" sonucuna ulaşılmıştır. İlker Mümin Çağlar, '273 Numaralı Manisa Şer'iyye Sicilindeki Tereke Kayıtlarına Göre Manisa'da Sosyal Hayat (1836-1837)', Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sa. 44, Nisan 2015, s. 205.

⁷ Bu konuyla ilgili Yuzo Nagata'nın tabiri şu şekildedir: "İzmir'in hinterlandı olan bölgenin dağ ve ovaları adeta beden birer uzuvları gibi idi. Uzuvlar arasında bağlantıyı sağlayan ve İzmir'i besleyen insanlar ve kervanlar idi." Nagata, *a.g.e.*, s. 14.

⁸ Hatta Yuzo Nagata bölgede etkinliğini sürdürecektir olan Karaosmanoğulları'nın bu ticaretle yakından ilgilendiklerini tespit etmiştir. Bkz. Yuzo Nagata, 'Manisa Şer'i Mahkeme Sicil Defterlerinden Birkaç Not', *OTAM*, Sa 3, 1992, s.287.

⁹ Bu sayı 16. yüzyılda 37'dir. Nagata, 'a.g.m', s. 734.

¹⁰ Evliya Çelebi mahalle sayısını 60 olarak verir. Evliya Çelebi, *a.g.e.*, s. 76.

başlamıştır. Sonrasında Celali İsyanlarıyla beraber diğer etnik grupların yer değiştirmeye bölgeye yerleştiğini de ifade eder (Emecen, 2003: 580). Gayr-i Müslim nüfus olarak da Rum, Ermeni ve Yahudilerin şehirde bulunduğu bilinmektedir (Sonyıldırım, 2007: 45).

1. Çalışmanın Amaç, Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada yukarıda kısaca özellikleri çizilen 18. yüzyılın başlarındaki Manisa'daki taşınmaz mallar üzerinde durulacaktır. Bu cümleden anlaşılacağı üzere çalışmanın ilk sınırlılığı taşınmaz mallardır ve konuya geçmeden önce taşınmaz mallardan kastedilenin ne olduğu üzerinde durulmalıdır.

Taşınmaz mallardan kastedilen, kabaca bir yerden bir yere taşınamayan mallardır. Bu cümleden hareketle ev, ahır, dam, bağ, bahçe, değirmen, dükkân, arsa, han, hamam gibi yapılar taşınmaz malların kapsamına girer. Taşınmaz mallar iki şekilde oluşur. Bunlardan ilki bir toprak parçasının şenlendirilmesi sonucu oluşan taşınmazlardır ki burada maksat tarımın yapılmasıdır.¹¹ Bu tür taşınmazların bu statüyü kazanabilmesi için insan emeğinin var olması ve toprak parçası üzerinde ağaçların ekilmesi, belki içine suyun getirilmesi gibi faktörler gerekmektedir. İkincisinde ise yine bir toprak parçası üzerine -ki genellikle bu toprak parçası bir yerleşim yerinin içindedir- insan emeğiyle çeşitli vasıfları taşıyan bina inşa edilmelidir. Bu bina, barınma ihtiyacı ev, konak, oda gibi yapılar; ticari maksatlı han, dükkân, değirmen gibi yapılar; tarım ve hayvancılık yapma maksatlı ahır, dam, samanlık gibi yapılar olabilir. Bu taşınmazlar, asıl olarak insanın barınma ve geçimini sağlama gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla edinilmektedir. Peki, bu taşınmazların bir şehirde tespiti, tarihçilerin ne tür çıkarımlarda bulunmalarını sağlayabilir? Bu tarz bir sorgulama 18. yüzyılın başlarında Manisalıların ilk olarak taşınmaz mal ediniminde önceliklerinin ne olduğu, bu önceliğin kişinin servetiyle ilişkisinin olup olmadığını ortaya çıkarabilir. Bunun yanında taşınmaz mallardaki çeşitliliğe bakarak, şehrin sakinlerinin geçimini nasıl sağladığıyla ilgili fikir edinilebilir. Ayrıca taşınmaz malların değeri, taşınmaz mal sahipliğindeki yoğunlaşma ve servet arasında ilişkinin olup olmadığı da sorgulanabilir. Son olarak da taşınmaz mal sahipliği ve

¹¹ Osmanlı Devletinde toprakların pek çoğu miri arazidir. Yani mülkiyeti devlete işletmesi halka ait olan topraklardır bunlar. Bunun dışında toprak çeşitleri arasında vakıf, metruk, mevat araziler de bulunmaktadır. Son olarak toprak çeşitleri arasında mülk araziler vardır ki konumuzu oluşturan bunlardır. Osmanlı devletinde toprak meselesiyle ilgili pek çok çalışma vardır. Bkz. M. Macit Kenanoğlu, 'Mülk', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, s. 541.

cinsiyet arasında nasıl bir ilişkinin olduğu araştırılabilir. İşte bütün bu sayılan olasılıklar bu çalışmanın amaçlarını oluşturmaktadır.

Çalışmanın amaçları bu şekilde belirlendikten sonra çalışmanın diğer sınırlılıkları ve tereke kayıtlarının önemine dair kısa bilgi verildikten sonra asıl konuya geçilebilir. Bu çalışma için 171 numaralı Manisa Şer'îye Sicil Defteri kullanılacaktır. Defter, İSAM Kütüphanesi'nden temin edilmiştir. Kütüphanenin sayfasında defterin tarihi Hicrî 1116-1117 (1704-1706) olarak gösterilmiştir. Fakat yapılan incelemede defterin 1113-1118 (1701-1707) yılları arasını kapsadığı görülmüştür.¹² Bu zaman dilimi, çalışmanın diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Defter, 286 sayfa, 145 pozdan oluşmaktadır. Çalışmanın bir de tereke kayıtlarının yapısından kaynaklanan sınırlılıkları bulunmaktadır. Ölen bir kişinin geride bıraktığı mal varlığını kapsayan tereke kayıtları, ölen her kişi için tutulmazdı. Bu kayıtların kişinin varissiz ölmesi, mirasçıların anlaşmazlığa düşmesi, ölenin küçük çocuğunun kalması gibi gerekçelerle tutulması çalışmanın diğer sınırlılığıdır (Barkan, 1966:2). Dolayısıyla defterlerin sağladığı bu verileri toplumun genelini yansıtan veriler olarak değil de örneklem veriler olarak almakta yarar vardır. Tereke kayıtları günümüze kadar pek çok Osmanlı sosyal ve ekonomik tarih çalışmalarına kaynaklık etmiştir (Oğuzoğlu, 1985: 1-5; Canbakal, 2009: 1-7; Sabev, 2012: 259-272. Veriler çok farklı açılardan da ele alınmaya devam etmektedir (Patatçı 2016: 327-125; Bozkurt, 2012: 91-120, Akbel, 2066: 257-278; Erünsal 2012: 253-277).

2. 18. Yüzyılın Başlarında Manisalıların Taşınmaz Malları

İncelenen 171 numaralı Manisa Şer'îye Sicilinde 110 adet tereke kaydına rastlanmıştır. Bu tereke kayıtlarından 75 tanesinde herhangi bir taşınmaz malı olan kişi vardır. Taşınmaz malı olan bu kişilerden 18 tanesi kadındır. İki kişinin de kimliği bilinmemektedir. 3 kişinin de gayrimüslim olduğu bilinmektedir. Peki, bu sayısal verileri biraz daha derinlemesine incelenirse ne tür veriler elde edilebilir? Yukarıda çalışmanın amaçlarından bahsedilmişti. Bu amaçlara ulaşmak için birkaç yöntem kullanılmıştır. Bunlardan ilki belirlenen bütün taşınmaz malı olan tereke kayıtlarının yekûnlarını küçükten büyüğe sıralamaktır. Böylece tereke sahiplerinin servetlerinin nerelerde yoğunlaştığı, zenginle fakir arasında ne kadar fark olduğu ortaya çıkarılabilir. Bunun yanında zengin fakir ve orta hallilerin nasıl bir servet ve taşınmaz mal yapılanması içinde olduğu sorgulanabilir. Dolayısıyla aşağıda da örnekleri görüleceği üzere kendi halinde çok pahalı olmayan nalbant dükkânı olan Nalbant Ali ile meslek

¹²Manisa Şer'îye Sicili bundan sonraki atıflarda MŞS kısaltmasıyla verilecektir.

türü olarak birbirinden çok farklı dükkânları satın alıp bir de nalbant dükkânı edinen Ali Ağa için iki nalbant dükkânı farklı amaç ve anlamlar içermektedir. Birisi için nalbant dükkânı ekmek teknesi iken, diğeri için parasının değerlendirmek için yaptığı yatırımlardan sadece biridir.

Bahsi geçen defterde yapılan incelemeye göre Manisalıların sahip oldukları taşınmaz mülk çeşitleri arasında menzil, değirmen, bağ, bahçe (kavak, söğüt, zeytin, sebze), yağhane, arsa, kiremithane ve dükkân vardır. Dolayısıyla taşınmaz malların barınma ihtiyacı olanlar ve geçimlik olanlar şeklinde ikiye ayrılabilceği görülmüştür.

3. Yaşam Mekânı Olarak Taşınmaz Mallar

Yaşam mekânı olarak taşınmaz malların içinde en çok rastlanan tür menzil olarak nitelenen evlerdir. 75 taşınmaz malı olan Manisalıların 64 tanesinde menzil bulunmaktadır.¹³ 8 kişinin de bağ ya da dükkân gibi taşınmazları vardır fakat menzili bulunmamaktadır. Burada dikkati çeken şudur ki, taşınmaz malı olup en zengin kişi olan Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'in menzili tespit edilememiştir. Yapılan incelemede görülmüştür ki çiftliği vardır ama onun satım işlemi yapılmamıştır. Çünkü üç ayrı çiftlikteki eşyaların kaydı mevcuttur. Fakat çiftliklerin satışı yoktur (MŞS 171: 58-1). Bu sayısal veriler bize Manisalıların taşınmaz mal ediniminde barınma ihtiyaçlarını ilk sıraya koyduklarını anlatmaktadır. Bunun yanında bahsi geçen 9 kişinin de erkek olması Manisa'da kiracı olma durumunun varlığına işaret etmektedir. Bu savı güçlendiren bir başka kanıt, 110 tereke sahibinin sadece 75'inde taşınmaz malın bulunmasıdır. Ancak sadece bu verilerden hareketle kiracılık olgusuyla ilgili kesin rakamlara ulaşamaz. Fakat varlığıyla ilgili öngöründe bulunmak mümkündür.

Günümüzün evi olan mülk menziller bazen farklı şekillerde kayıt altına alınmıştır. Bu fark evin müstemilatının ya da yapıldığı malzemenin ne olduğunun belirtilmesinden kaynaklanmamaktadır. Bu veriler genellikle "menzil", ya da "menzil der mahalle-i mezbûr" şeklinde kaydedilmiştir. Bazen de kayıtların "Menzil-i harici ve dâhili der mahalle-i mezbûr" şeklinde tutulduğu görülmüştür. Bu tür evlerin daha pahalı bahçeli bir yapılar bütünü olduğu düşünülmektedir ki yapılan incelemede fakir diyebileceğimiz kişilerin evlerinin böyle olmadığı görülmüştür. Çünkü Ek I'de de görüleceği gibi küçükten büyüğe doğru yapılan sıralamada 40. sıradaki tereke sahibinden sonra bu tip menzil tanımları vardır.

¹³ Benzer tespitler için bkz. Şahin Sonyıldırım, *a.g.e.*, s.99.

Menzillerin bazen hisseli ya da ortak olarak satın alındığı görülmüştür. Mesela Nifli Zade Mahallesi'nden El-hâc Mustafa Bin Abdülkerim'in 30 kuruş değerinde nısıf menzili bulunmaktadır (MŞS 171: 219-3). Bu konuya güzel bir örnek de 18 Cemâziye'l-evvel 1118 (28 Ağustos 1706) tarihli kayda göre Hatice bint Hacı İvaz'ın eşi ile "müşterek iştirâ" ettikleri 17 kuruş değerinde menzili verilebilir (MŞS 171: 208-1).

Menzil fiyatlarının da çok değişik aralıklarda olduğu görülmüştür. En düşük menzil fiyatı 4 kuruş ile Hacı İlyas-ı Sagîr Mahallesi'nden Mustafa bin Mehmed'in terekesinde tespit edilmiştir (MŞS 171: 219-2). En yüksek menzil ise İbrahim Mahallesi'nden "dâhiliye ve hariciye" olarak tanımlanan menzildir. Ki bu kişinin ortalamanın üstünde hayatı olduğu anlaşılmaktadır. Menzilin fiyatı 2000 kuruştur (MŞS 171: 34-1).

4. Ekonomik Faaliyetlerin Yapıldığı Taşınmaz Mallar

Bu bölüm kendi içinde üç alt başlık altında incelenebilir: Bağ ve bahçeler, dükkânlar, değirmen ve diğerleri. İnsan geçiminde başat rol oynayan bu taşınmaz mallar, Manisalıların ekonomik alanda nelerle meşgul olduklarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

4.1. Bağ ve Bahçeler

Bağ, üzüm kütükleri olan üzüm yetiştirilen yer olarak tanımlanmıştır. Diğer tanım da "bahçe, çiçeklik, ağaçlık yer, bostan" şeklindedir (Ayverdi, 2010: 102). Manisa ve çevresinde bağcılığın yapıldığı bilinmektedir.¹⁴ Bu bilgiyi doğrular şekilde, tereke kayıtlarına bağlı tespit edilen taşınmazlar içinde menzilden sonra en sık rastlanan taşınmaz maldır. Fiyatları da dönüm başına ortalama 10 kuruştur. Fakat bir dönüm bağ, Tablo I'e de bakıldığında görüleceği üzere belirtilen daha az ya da daha çok değerde olabilmektedir. Bağların bazen sadece "bağ" şeklinde kaydedilirken, bazen de "Kara Çay tımârında 3 dönüm bağ" örneğinde olduğu gibi yerinin belirtildiği görülmüştür (MŞS 171: 69-2). Kayıtlarda bir de "1 dönüm bağ yeri 5 guruş" şeklinde veriye rastlanmıştır ki bu arazinin henüz işlenip üretime kazandırılmayan bir toprak parçası olduğu düşünülebilir (MŞS 171: 88-2).

Bahsi geçen defter incelendiğinde sık olmamakla birlikte bahçelere de rastlanmıştır. Bunlardan ilki zeytin bahçesidir. İki kişide zeytin bahçesi kaydına rastlanmıştır. Bunlardan biri El-hâc Osman Ağa bin Mehmed

¹⁴Yüzyıl farklı da olsa örneklem olabileceği düşüncesiyle 17. yüzyılın ortalarında Manisa'da yetişen ürünler şu şekilde belirtilmiştir: Duhan (tütün), buğday, badem, susam, arpa, üzüm, penbe. Halil Atabey, *Manisa'nın 79 Numaralı Şer'îyye Sicil Defteri (h. 1049-1050) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 451.

Çavuş'tur ve zeytin bahçesinin değeri 100 kuruştur (MŞS 171: 226-1). Diğeri de Sakarkaya Karyesi'nde Arab Ali bin Abdullah'tır ve zeytin bahçesinin değeri 20 kuruştur (MŞS 171: 244-1). Bu kısımda ele alınabilecek bir başka veri, Bektaş-ı Sagîr Mahallesi'nden Mehmed bin Ali'ye aittir. Tarlasında 5 kuruş değerinde kavak ve söğüt eşcârı bulunmaktadır (MŞS 171: 80-1). Bunun dışında bir tane bahçe yeri, bir tane de sebze bahçesi kayıtlarına rastlanmıştır (MŞS 171: 245-1; 58-1).

4.2. Dükkânlar

İçinde perakende eşya satılan veya küçük imalat yapılan işyeri olarak tanımlanan dükkânlar dair pek çok veri tespit edilmiştir (Ayverdi, 2010: 312). Bu veriler sayesinde Manisalıların yaptığı iş kollarıyla ilgili fikir sahibi olmak mümkün olmaktadır. Dükkân, mülk menzil ve bağdan sonra en çok karşılaşılan taşınmaz maldır. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: ticari alım satım ya da küçük çaplı üretim faaliyeti yapılan bu dükkânların farklı farklı kişilerce tek tek olduğu gibi, "bir topluluk" şeklinde tek bir kişinin elinde de toplandığı görülmüştür. Şöyle ki, 75 kişiden 9 kişinin dükkânı vardır. Bunlardan 6 kişinin 12 ile 200 kuruş arasında değişen değerlerde dükkânlarının olduğu görülmüştür. Ki terekelerine bakıldığında bu kişilerin geçimlerini bu dükkânlardan sağladığı anlaşılabilmektedir. Üç kişinin de dükkân hissesi vardır. Bir kadının da dükkân hissesi olduğu tespit edilmiştir.¹⁵

Burada dükkân sahipliğiyle ilgili asıl dikkati çeken, Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'dir. Bu şahsın, toplam 26 tane dükkânı ya da dükkân hissesi bulunmaktadır. Bunlar börekçi dükkânı örneğinde olduğu gibi maharet isteyen iş kolunun yanında, bakkal dükkânı örneğinde olduğu gibi mal alım satımı üzerinedir.¹⁶ Bir kişinin bu kadar geniş bir yelpazede meslek yapılanması içine giremeyeceği malumdur. O halde bu taşınmaz mal yapılanmasının sorgulanması gerekmektedir ki, ilk izlenim pek çok zenginde görüldüğü gibi kira geliri sağlama gayesidir.

4.3. Diğer Taşınmaz Mallar

Rastlanan diğer taşınmazlar içinde ilk dikkati çeken değirmendir. Üç değirmen kaydına rastlanmıştır ki bunların sahibi Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'dir. Farklı büyüklüklerde olduğu anlaşılan değirmenlerinin değerleri 300 ile 1300 kuruş arasında değişmektedir. Aynı kişinin malları içinde 200 kuruş değerinde kiremidhane? ve

¹⁵Aslında kadın terekelerinde hiç dükkâna rastlanmamıştır. Fakat bir erkeğin terekesinde eşi ölünce ondan miras kalan dükkân hissesinden bahsedilmektedir. Bu da kadının ekonomik hayattaki yerine dair izler taşınması bakımından önemlidir. MŞS 171, s. 205-1.

¹⁶Bkz. Tablo I.

Yahudihane hissesi kaydına rastlanmıştır (MŞS 171: 58-1). Bunun yanında dört kişinin de yağhanesinin varlığı tespit edilmiştir. Ki yağhanelerin ortalama 200 kuruşla hiç de azımsanamayacak fiyatlarının olduğu görülmüştür. Bu verilerden Manisa'da pek çok iş kolunda çalışıldığını ve zeytin üretiminin de varlığını tespit edebiliriz.

5. Servet ve Taşınmaz Mal İlişkisi

Son dönemde tereke kayıtlarına dayalı olarak servet analizi yapmayı hedefleyen çalışmalar vardır. Bu çalışmalarda görülmüştür ki servet, statü ve değerli mal edinimi arasında bir doğru orantı vardır. İşte bu değerli mal kavramı ise değişkendir. Yani bir kişi malını taşınmaza yatırırken diğeri altın ve mücevherde karar kılabilir. Ya da pek çok alanda birden faaliyet gösterebilir.¹⁷ Bu durum taşınmaz mallar bazında Manisa'da nasıl bir örnek oluşturmuştur peki? Bunu bulabilmek için birkaç hesaplama yapılmıştır. Öncelikle tüm veriler Tablo I'de görüldüğü gibi küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Tablo incelendiğinde görülecektir ki en zengin kişi 21.337, en fakir kişi 19 kuruş terekeye sahiptir.¹⁸ Dolayısıyla zengin ve fakir arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Bunun yanında taşınmazı olan bu kişilerin toplam terekeleri 61329,49 kuruştur. Bunların ortalaması ise yaklaşık 786 kuruştur. Tablo incelendiğinde görülecektir ki, bu ortalama 76. sıradaki kişinin tereke yekûnundan bile çoktur. Diğer yandan ortadaki sayı demek olan ve ortalama alınan ölçme değerlendirmelerde yardımcı hesaplama olarak kullanılan listenin "medyan"ı ise yaklaşık 180 kuruştur. Aslında en zengin kişinin tereke toplamının genel toplamın üçte biri olduğu vurgulandığında da söylenmek istenilene yaklaşılmış olur. Özetle söylenilmek istenen, medyanı da göz önünde tutarak, 18. yüzyılın başlarında Manisa'da fakir kişiler daha çoğunlukta idi. Muhtemelen servetinin tamamının bizim incelediğimiz defterde yer almayan yine de defterin en zengin kişisi olan

¹⁷Aynı dönemi kapsayan örnek için bkz. Gülser Oğuz, *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2013, s.187,189, 267.

¹⁸19 kuruşun neyi ifade ettiğini defterin tarihine yakın bir tarihe ait Manisa'da temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarını vererek tahayyül etmek mümkündür. Mesela, Badem kıyyesi 45 akçe, bürülce kıyyesi 4 akçe, sabun kıyyesi 24 akçe, bal kıyye-i Osmanî 1: 12 akçe, ceviz kıyyesi 60 akçe tespit edilmiştir. Bkz. Zeynep İnce, *Patrona İsyanının Gölgesinde (1730-1731) Batı Anadolu'da Sosyal Hayat ve Osmanlı Müesseseleri*, Adnan menderes üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın,2014, s.137-138; 1147 senesi Receb ayının 28'inde (23 Aralık 1734) Manisa'da ekmek narhı şu şekilde belirlenmiştir: 'İşbu sene-i seb'a ve erbain ve miye ve elf Receb-ü'l hayrının yirmi sekizinci günü cümle marifetiyle yüz beş dirhem nân-ı aziz iki akçeye ve seksen dirhem nân-aziz-i has iki akçeye olmak üzere müsâlahâ ve mürasele olundu.' İnce, *a.g.e.*,s.139. incelediğimiz defterde 1 kuruş 120 akçedir.

Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed aslında ortalamanın yükselmesine tek başına sebep olmuştur. Ki onun bir ön sırasında yer alan ve ikinci en zengin olan El-hâc Osman Ağa bin Mehmed Çavuş'un terekesi 9203,5 kuruştur ve bu en zengin kişininkinin yarısından da az bir meblağdır. Demek ki Manisa'da 18. yüzyılın başında zengin ile fakir arasında büyük fark bulunmaktadır.

Taşınmaz mal sahipliği ile servet arasındaki ilişkiye gelince elde edilen sonuç iki şekildedir. Öncelikle iki kavram arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Taşınmaz malı olan zenginlerin bu mallarının çok değerli olduğu ve hatta pek çok alana yayıldığı tespit edilmiştir. Yani değerli bir menzil, dükkânlar, bağlar ve hatta değirmen ve yağhane gibi. Bu da zengin olan kişilerin zenginliklerini yaşadıkları mekâna yansıttıklarını ve para kazanma şekillerini de çeşitlendirdiklerini anlatmaktadır.

Diğer yandan taşınmaz mal sahibi olmak için illa zengin olunması gerekmediği de elde edilen bir başka sonuçtur. Dilşikâr Mahallesi'nden Asiye? Bint Esihan? örneğinde olduğu gibi 19 kuruş tereke yekûnu olan kişi 15 kuruş değerinde bir taşınmaz mal sahibidir (MŞS 171:74-1). Tabi buradaki doğru orantı da açıktır: Kişi serveti oranında taşınmaz mala sahip olabilmektedir. Yani fakirler malumdur ki güçleri oranında konforlu bir mülk sahibi olabilmektedirler.

6. Zenginlerin Taşınmaz Mal Yapılanması ve Hayatlarına Dair İzler

Bu güne kadar yapılan pek çok çalışmada 18. yüzyılda zengin kişilerin taşınmaz mal yapılanmalarıyla ilgili benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Bu da kişilerin değerli taşınmazların sahipliği -ki bu bazen çiftlik denilen içinde tarım ve hayvancılık gibi faaliyetlerin yapıldığı kompleks yapılardır¹⁹, genellikle unvan sahipliği, karmaşık alacak verecek ilişkisi, değerli mücevherler ve nakit para sahipliği şeklinde özetlenebilir (Oğuz, 2013: 184, 190,192). Bu yapılanmayı gösteren kişilerin çiftliklerinde geçimlik tarım ve hayvancılıktan ziyade pazara yönelik çalışmaların yapıldığı öne sürülmüştür (Keyder, 2010: 19; İnalçık, 2010: 19). Yine diğer taşınmazlarda da kişinin geçimini sağlama gayesinin ötesinde daha çok gelir elde etmenin farklı arayışlarının yansımaları izlenimi mevcuttur. Bu yapılanmanın 18. yüzyılın başından itibaren varlığı bilinmektedir. Manisa bölgesi için de durum böyledir. Nagata'nın bu konudaki tespiti, 18. yüzyıldan itibaren başta Karaosmanoğulları olmak üzere çeşitli kimseler tarafından tarla ve çiftlikler meydana getirilmek suretiyle ovanın taşıdığı

¹⁹Çiftliklerin doğuşu ve yapıları ile ilgili bkz. Halil İnalçık, 'Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar', *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak, İstanbul 2010, s. 24.

üretim gücü iyice ortaya çıkarıldığı şeklindedir (Nagata, 1992: 14). Bu noktada bizim verilerimizdeki en zengin birkaç kişinin hayatına bakmak yerinde olacaktır.

İlk örnek İmâd Mahallesi'nden Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'dir. Onunla ilgili veriler incelendiğinde eşyalarının diğer tereke sahipleriyle karşılaştırıldığında ortalamanın üstünde olduğu anlaşılmaktadır. Çiftliklerinin değeri kaydedilmese de üç çiftliğinden gelen eşyaların listesi mevcuttur. Demek ki bu kişiyle ilgili mal varlığı listesi eksiktir. Kayıtlar incelendiğinde arpa buğday gibi hububatların önemli derecede mallarının içinde sayıldığı görülmektedir. Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'in Hüseyin'de 15 kuruş, Ahmed'de 10 kuruş, Yusuf'da 30 kuruş, Osman'da 10 kuruş, Mahmud'da 20 kuruş, Mustafa'da 13 kuruş, Veli'de 6 kuruş alacağı kalmıştır. Aynı yerde bir de "der zimmet-i müste'cir-i değirmenciyan 700 keyl buğday" kaydı bulunmaktadır. Bu kişilerin onun ortakçısı olduğu kaydı da mevcuttur.²⁰ İşte bu veri, Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'in kredi kaynağı olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu kişiyle ilgili dikkat çeken bir başka husus, çok sayıda büyük baş hayvanının varlığıdır. İnek, camız, öküz, koyun ve at gibi hayvanların yanında develerin de varlığı dikkat çekicidir. Dolayısıyla Es-seyyid Ahmed Ağa'nın bu hayvanları tarımda iş gücü olarak kullanmasının yanında etinden ve sütünde de yararlanma ihtimalinin olduğu ve bunların bahsi geçen maksatla kullanıldığı düşünüldüğünde bir evi beslemenin çok ötesinde bir sayıda olduğu açıktır. Ayrıca develerin varlığı, yukarıda da işaret edildiği gibi, acaba adı geçen kişinin de bu hayvanları ticari nakilde kullandığı mıydı sorusunu aklımıza getirmektedir.²¹

Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'in dikkat çeken bir diğer servet yapılanması sahip olduğu taşınmaz mallardır. Tablo I'de görüldüğü üzere, çok sayıda dükkân ve dükkân hissesi, değirmenleri, yağhanesi ve sebze bahçesi onun çeşitlenen para kazanma şekillerinin örnekleridir. Bu kadar çok ticari mekânı tek başına kendinin işletemeyeceği malum olan Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı

²⁰Ortakçılık ile ilgili verilere bölgede başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Yuzo Nagata, '16. Yüzyılda Manisa Köyleri...' s. 744-745. Ortakçı kullar ilgili detaylı bilgi için bkz. Ömer Lütü Barkan, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon Şekilleri' *Türkiye'de Toprak Meselesi-Toplu Eserleri*, İstanbul 1980, s.575-724. Manisa'da 19. yüzyılın ortalarına dair yapılan bir çalışmada ortakçılığın en yaygın mesleklerden biri olduğu tespit edilmiştir. Belber, 'a.g.m.', s. 244.

²¹Mesela daha sonra bölgede etkin olacağı bilinen Karaosmanoğullarının deve taşımacılığıyla ilgilendiği bilinmektedir. Yuzo Nagata, 'Manisa Şer'i Mahkeme Sicil Defterlerinden Birkaç Not', OTAM, Sa 3, 1992, s.287.

Mehmed'in bu taşınmazların kira gelirinden yararlandığı düşünülebilir. Belki de bu taşınmazlar onun parasını güvenilir bir yatırım aracına çevirmesinin yoluydu.

Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed'in kaydında dikkat çeken bir başka husus da toplam 6001 kuruşluk borç ödemesidir. Yüksek meblağlarda olan bu borçların kişilere hatta “deyn-i müsbet berây-ı vakf-ı hırka-i şerif 110” kaydında olduğu gibi vakfa olduğu görülmüştür. 6001 kuruşluk borcun o günün şartlarında çok yüksek bir meblağ olduğunu, Tablo I'deki kişilerin tereke yekûnlarına bakarak da anlamak mümkündür. Taşındığı “ağa”²² unvanından aynı zamanda askeri sınıf üyesi olma ihtimali bulunan bu zat, karmaşık alacak verecek ilişkileri ve farklılaşan taşınmaz mal yapılanması aynı zamanda tarım ve hayvancılıkla uğraşması bakımından yukarıda ifade edilen bazı askeri sınıf üyelerinin 18. yüzyıldaki servet yapılanmasının Manisa örneği gibidir.

İkinci örnek de El-hâc Osman Ağa bin Mehmed Çavuş'tur (MŞS 171: 226-1). 4 Safer 1118 (18 Mayıs 1706) tarihli kayıttan, 9203,5 kuruşluk terekesiyle en zengin ikinci kişi olan El-hâc Osman Ağa'nın, unvanı dikkat çekicidir. Yaşadığı karyede ve Manisa'da bulunan pahalı mülk menzili, yağhanesi, dükkân hissesi ve bağıyla Es-seyyid Ahmed Ağa'nın yolunda gittiği izlenimi vardır. Bunun dışında canlı havyaları ve pek çok kişide alacağı olan bu askeri sınıf üyesinin de ekonomik olarak farklı alanlara yöneldiği söylenilebilir.

7. Taşınmaz Malı Olan Manisalı Kadınlar

171 numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nin içinde herhangi bir taşınmaz malı olan 18 kadın bulunmaktadır.²³ Yapılan incelemede herhangi bir taşınmazı olan kadınların hepsinin farklı fiyatlarda mülk menziline olduğu görülmüştür. Yani taşınmazı olan kadınların önceliği, barınma

²²Ağa unvanıyla ilgili bkz. Faruk Sümer, 'Ağa', *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul 1992, s. 451-452.

²³Kadınların da taşınmaz mal alıp satımında etkin oldukları başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Şahin Sonyıldırım, *a.g.e.*, s.100. Kadınların taşınmaz mal ediniminde bölgelere göre bazı farklı sonuçların olabildiği ortaya çıkmıştır. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven- Özgür Türesay, İstanbul, 2003, s. 250; Kadınların Taşınmaz malları ile ilgili bkz. Mary Ann Fay, 'Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Birinci Baskı, İstanbul, 2000, TVY, s. 34-35; Fatma Müge Göçek, - Marc David Bear, '18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları', *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul, 2000, s.36.

ihtiyaçlarının karşılanmasından yana olmuştur. Aşağıdaki tablo incelendiğinde de birkaç kişinin de bağ sahibi olduğu anlaşılan verilerde en ilginç örnek, Hatice bin Hacı İvaz'dır. Çünkü Hatice'nin eşiyle müşterek aldığı menzili ve bağı bulunmaktadır (MŞS 171: 208-1). Bu kadının toplumdaki yerini göstermesi bakımından güzel bir örnektir.²⁴

8. Taşınmaz Malı Olan Gayrimüslimler

İncelenen defterde taşınmaz malı olan üç gayri Müslim tespit edilmiştir. Bunlardan birinin Ermeni olduğu belirtilmiştir. 7 Zi'l-kade 1117 (20 Şubat 1706) tarihli kayda göre Ermeniyân-ı bâlâ Mahallesi'nden Sinan veled-i Arslan nam Ermeni'nin 30 kuruş değerinde menzili bulunmaktadır (MŞS 171: 220-1). Diğer iki kişi ise 100 kuruş değerinde menzili olan Kusta? Veled-i Yani (MŞS 171: 98-2) ile 30 kuruş menzili ve 20 kuruş bağı olan Kuru? Veled-i Durmuş?'tur (MŞS 171: 94-1). Verilerin azlığı fikir yürütmemize engel oluşturmaktadır.

9. Taşınmaz Malı Olan Köylüler

Osmanlı döneminde karye günümüzün köyü olarak nitelenebilecek yerlerdir. Burada oturan kişiler de kadı ile ilgili herhangi bir işi varsa bağlı oldukları kazanın kadısına giderlerdi. Dolayısıyla Şer'iyeh Sicillerinde karyelere ait kayıtların bulunması doğaldır.

Taşınmaz malı olanlardan sadece 4 kişinin Manisa'nın karyelerinden olduğu tespit edilmiştir. Bu kişilerden El-hâc Osman Ağa bin Mehmed Çavuş oldukça dikkat çekicidir. 4 Safer 1118 (18 Mayıs 1706) tarihli kayda göre bu kişinin en zengin ikinci kişi olduğu ve Yaya ? Karyesindeki dâhiliye ve hariciye menzilinin 400 kuruş olduğu ve şehirde de 700 kuruş değerinde menzilinin olduğu görülmüştür. Bu zatın dükkân hisseleri ve yağhanesi dikkat çeken yatırım araçlarıdır (MŞS 171: 226-1). Görülen o ki belki de El-hâc Osman Ağa, servetini merkezdeki para akışıyla desteklemeye çalışan bir müteşebbisti. Ya da zaten şehirliydi ve gelirini artırmak için köyde toprağa yatırım yapan bir askeri sınıf üyesiydi. El-hâc Osman Ağa'nın çok sayıda hayvanının olması da dikkat

²⁴Bu tür ortaklıklar başka çalışmalarda da tespit edilmiştir. Sonyıldırım, *a.g.e.*, s.97. Kadının Osmanlı toplumunda pek çok alanda pasif bir yerlerinin olmadığı bilinmektedir. Bu durum çalışmalarla da ortaya konulmuştur. Aryeh Shmuelevitz, 'Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadının Sosyo Ekonomik Statüsü: XIX Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu', *Türkler*, c. 14, s.25.

çekici bir başka unsurdur ki bu servet yapılanması başka çalışmalarda da tespit edilmiştir.²⁵

Diğer iki kayıt Sakarkaya nam karyeye aittir. Bunlardan biri zeytin bahçesi ve iki dönüm bağının olduğunu öğrendiğimiz Arab Ali bin Abdullah, diğeri de bir menzil kaydı olan Es-seyyid Hacı Mehmed bin Es-seyyid Ali'dir. Arab Ali'nin terekesinde kendi yağında kavru lan bir kişi izlenimi bulunmaktadır (MŞS 171: 244-1). Sadece taşınmazı olarak evi bulunan Es-seyyid Hacı Mehmed ise gelirini hayvancılık ve ticaretten sağlıyor gibidir. Çünkü hububatı ve hayvanlarıyla beraber 16 devesinin olması dikkate değerdir. Belki de bu develeri ticari nakil işinde bile kullanıyordu. Onunla ilgili kayda değer bir diğer şey alacaklarının olmasıdır. 909 kuruşluk terekesiyle de karyeli Es-seyyid Hacı Mehmed'in aslında ortalamanın üstünde hayatının olduğu söylenebilir (MŞS 171: 248-1). Dördüncü kişi de Kuru? Veled-i Durmuş? Nam zimmîdir ve menzil ve bağıyla kendi halinde bir köylü izlenimi vermektedir (MŞS 171: 94-1).

Sonuç

Çalışmanın başlangıcında tereke kayıtlarının sosyo ekonomik tarih çalışmaları için ne kadar değerli kaynaklar olduğu ifade edilmişti. Bunu destekler şekilde 171 numaralı Manisa Şer'îye Sicili'ndeki tereke kayıtlarına dayalı olarak yapılan bu çalışma, pek çok veri sayesinde önemli çıkarımlarda bulunmamızı sağlamıştır.

Öncelikle en çok tercih edilen taşınmaz malların geniş bir fiyat aralığı olan mülk menziller olduğu tespit edilmiştir. Bu da insanların taşınmaz ediniminde ilk tercihinin barınma ihtiyacından yana olduğunu göstermektedir. Daha sonrasında en sık rastlanan taşınmaz çeşidi "bağ"dır ki bölgedeki bilinen üzüm yetiştiriciliğinin teyidi niteliğindedir. Bunun yanında zeytin, sebze, kavak ve söğüt bahçelerinin tespiti kişilerin geçim kaynakları hakkında bilgi veren verilerdendir. Diğer dükkânların tespiti bölgedeki esnaf faaliyetleri ve ticari faaliyetlerle ilgili fikir verir niteliktedir. Verilerden bu faaliyetlerin çok geniş yelpazede olduğu da görülmüştür. Fakir ve ortalama hayat süren insanların tereke kayıtlarındaki taşınmaz mallarla karınca kararınca kendi hayatlarını idame ettirdikleri anlaşılmaktadır.

Servet, unvan ve taşınmaz mal arasındaki ilişkinin varlığına gelince elde edilen sonuçlar şunlardır: Öncelikle bu üç kavram arasında bir bağın varlığı tespit edilmiştir. En zengin iki kişinin ağa unvanıyla beraber

²⁵Benzer tespitler için bkz. Zafer Karademir, 'Sivas Ağa Sınıfının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780-1831)', *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa.14, Ankara 2011, s. 191; Oğuz, a.g.e., s. 249.

taşınmaz malları ve hayvanlarıyla benzer refleksler gösterdiği anlaşılmaktadır. Özellikle en zengin kişinin varlığını tespit ettiğimiz üç çiftliği, pek çok dükkân ya da dükkân hissesi, değirmenleri, Yahudi hanesi gibi taşınmazları onun şehrin her yanına servetini bir ağ gibi yaydığını göstermektedir. Tarım ticaret, hayvancılık ve alacak verecek ilişkileriyle bu kişiler sanki ayan olarak nitelenen kişilerin minyatürü imajını çizmektedirler. Servetlerinin garantörünün de taşınmaz mallar olduğu da terekelerine bakılarak hissedilebilmektedir.

Ek 1:Taşınmaz Malların Listesi

Mahalle/ Köy Yer no	Adı	Taşınmaz mallar	Malın değeri	Tere ke yekû n	Tarih
İbrahim 34/1	?Ali Paşa bint Halil	Menzil 2000, menzil 300.	2300	?	1115
Dilşikâr 74/1	Asiye? Bint Esihan?	Menzil 15.	15	19	1116
Dere 223/2	Nevcivan bint Abdullah	Menzil 16.	16	27	1117
? Hisar 70/1	Kerime bint Civan	Menzil 18.	18	44,8	1116
Ali 223/1	Mihri bint Yusuf	Nısf menzil 12,5.	12,5	50,6	1119
Ermeniyân- ı bâlâ 220/1	Sinan veled Arslan	Menzil 30.	30	51	1117
Sakalar 206/1	Molla Hasan Bin ?	Menzil 30.	30	53	1118
Bektaş-1 Sagır	?	Menzil 15.	15	55	1113

21/1					
İlyas-1 Kebîr 236/1	Aişe bint Abdullah	Menzil 18, 2 dönüm bağ 18.	36	55	1118
Bektaş-1 Sagîr 80/1	Mehmed bin Ali	Kavak ve söğüd iştârı 5.	5	57	1115
Bektaş-1 Sagîr 71/2	Kerime bint Abdullah	Menzil 12, 1 dönüm bağ 4,5.	16,5	58,5	1116
Yarhasanla r 237/1	Mustafa bin Abdullah	2 dönüm bağ 27, 3 dönüm bağ 30.	57	63	1118
Hakî Baba 65/1	Es-seyyid Mehmed bin Abdülkerim	1,5 dönüm bağ 30,5	30,5	64,5	1115
Es-seyyid Halil 86/1	Sandukcu Emrullah	2 dönüm bağ 25, bağ 5.	30	68	1116
Dilşikar 69/1	Aişe bint Ali	Menzil 30, 2 dönüm bağ 10.	40	74	1117
Yaviler 43/1	Receb bin Kadir	Arsa 5, bağ 10.	15	76	1116
Hâkî Baba 88/2	Hasan bin Hacı Süleyman	Menzil 10, 1,5 dönüm bağ 20, 2 dönüm bağ 10, bağ yeri 5.	45	80	1116
Bektaş-1 Kebîr 234/1	Hacı Süleyman bin Bektaş	Menzil 50.	50	87	1118
Hacı İlyas-1 Sagîr 219/2	Mustafa bin Mehmed	Menzil 4, 2 dönüm bağ 40.	44	92,5	1117
Sa'dâbâd	Hacı Halil	Menzil 40, 1	45	93,5	1117

253/2	bin Abdullah	dönüm bağ 5.			
Gürhan 38/1	Aişe bint Mustafa	Menzil 20.	20	100	1116
Camî-i Kebîr 98/1	Emine bint Hacı	Menzil 50.	50	101	1116
Sa'dâbâd 107/1	Eskici Mustafa Beşe bin Mehmed	2 dönüm bağ 25, Menzil 20.	45	104	1117
Alay Bey 253/1	Fatma bint pir Mehmed	Menzil 40, 2 dönüm bağ 10.	50	104	1117
İmâd 44/2	Leblebici Hüseyin Çelebi bin Veli	Menzil 50.	50	108	1116
Rumiyân 98/2	Kusta veled Yani	Menzil 100.	100	110	1116
- 94/1	Kuru veled Durmuş	Menzil 30, bağ 2.	32	118	1116
Yarhasanlar 209/1	Süleyman bin Sadık	Menzil 30, 2 dönüm bağ 5.	35	118	1118
Alay Bey 33/1	? bint Mehmed	Menzil 50, 2 dönüm bağ 18.	68	122	1116
Gürhan 221/2	El-hâc Mustafa bin Abdullah	Menzil 70.	70	123	1117
Derviş Ağa 47/2	Boyacı Mustafa bin Ali	Menzil 40.	40	127, 5	1116

Ali Ağa 94/2	El-hâc Mehmed bin hacı Hasan	Menzil 80.	80	128	1116
Hakî Baba 95/3	Kadri bin Hamza	Menzil 40, bağ 20.	60	134	1116
Çarşu 242/1	? Beşe bin Halil	Menzil 40, dükkân 30, 3,5 dönüm bağ 25.	95	144	1117
Hacı İvaz Paşa 25/3	Kasab Halil Beşe bin Abdullah	Menzil 112,5 bağ 16.	128,5	180	1115
Kara Yunus 208/1	Hatice bint Hacı İvaz	Müşterek menzil 17, müşterek bağ 8.	25	180	1118
Hâkî Baba 29/1	El-hâc Mustafa bin Abdullah	Menzil 100.	100	182	1115
Nifli Zade 219/3	El-hâc Mustafa Bin Abdülkeri m	Nısıf menzil 30.	30	185	1117
Gürhâne 66/2	El-hâc Ahmed bin Mahmud	Menzil 40.	40	196	1115
İbrahim Çelebi 81/1	Gökmen İbrahim bin Sefer	Menzil 100, 2 dönüm bağ 20, dükkân 20.	140	203, 5	1115

Ali ? 85/1	Ali Bin Mustafa	5 dönüm bağ 100, 2,5 dönüm bağ 30, bağ-ı harab 5.	155	210	1116
Derviş Ağa 254/1	Mustafa bin Ali	Menzil 100, dükkân 30.	130	228	1117
Cami-i Kebîr 29/2	Aişe bint Hacı Mustafa	Menzil 80.	80	229	1115
Yarhasanla r 66/1	Halil bin Mazlı?	Menzil 50, bağ 15.	65	229, 5	1115
Hacı İvaz Paşa 69/2	Hacı Osman bin Hacı Ömer	Menzil 100, 3 dönüm bağ, 40, Dekâkîn bab 60.	200	232	?
244-1 Sakarkaya Karyesi 244/1	Arab Ali ibn Abdullah	Zeytin Eşcarı 20, 2 dönüm bağ 20.	40	239	1117
Çapraştılar 85/2	Saliha bint Receb	Menzil 150.	150	262	1116
Kara Hisar 102/2	Hasan bin Abdullah	Menzil 140 g. bağ dönüm 20.	160	285	1117
Alay Bey 27/2	Aslan? bin Ali	Menzil 80.	80	292, 5	1113 ?
Çarşu-1 Kebîr 221/1	Abdi bin Mehmed	Menzil 200, 3 dönüm bağ 25.	225	314	1117
- 10+71	?	Menzil ve yağhâne 200.	200	321	1116
Sultaniye 205/1	Daldayza de? Mustafa	Menzil 250, 3 bab dükkândan	280	364, 49	1118

	Halil bin Mehmed	hisse 30.			
Yaviler 23/1	Ümmühan bint Hasan	Menzil 120.	120	376,5	1115 ?
Hâkî Baba 246/1	Hacı Hasan bin Ahmed	Menzil 60, Bağ 20.	80	385	1117
Çarşu 222/1	Çolak Hacı Mehmed bin Abdullah	3 dönüm Bağ 20.	20	393,5	1117
Bektaş-1 Sagîr 28/1	El-hâc Halil bin Mehmed	Menzil 233,5.	233,5	400	1113
Hüsrev Ağa 225/1	El-hâc Hüseyin bin El-hâc Mustafa	Menzil 138, 4 dönüm bağ 25, bağ 15, bağ 14, dükkân 12.	204	406	1118
Alay Bey 21/2	Mehmed bin ?	Menzil 100, Menzil 60.	160	429	1113
Hüsrev Ağa 78/2	Hacı Ağa bin Cafer Ağa	Menzil 150.	150	440	1116
Gürhâne 44/ 1	El-hâc Mehmed bin El-hâc Süleyman	Menzil 250	250	448	1116
Hüccâclar 73/1	Nalband Hacı Abdulrahman bin Ömer	Nalband dükkânı 200.	200	46	
-	Hatice bin	Menzil 80.	80	507	-

79/2	Abdullah Efendi				
Hüsrev Ağa 210/1	Yusuf Beşe bin Abdullah	Menzil 250,yağhâne 200.	450	585	1118
Bektaş-ı Sagîr 25/2	Hacı Ömer bin Ömer	Menzil 150, 2 dönüm bağ 20, 4 dönüm bağ 40.	210	624	1115 ?
Alay Bey 108/1	Ömer bin Murad	Menzil 100, Bağ 5.	105	821	1117
Sakarkaya karyesi 248/1	Es-seyyid Hacı Mehmed bin Es-seyyid Ali	Menzil 30.	30	909	1117
İmâd 64/1	Es-seyyid Ahmed Ağa bin El-hâc Mehmed	Menzil 191.	191	1102	1116
Dere 72/1	El-hâc Hasan bin Hacı Mehmed	Menzil 250, Dükkân 60, 4 dönüm bağ 40.	350	1178	1116
Derviş Ağa 47/2	Boyacı Mustafa bin Ali	Menzil 40.	40	1272	1116
Camî-i Kebîr 245/1	Hacı Halil bin İbrahim	Menzil 600, 4 dönüm bağ 20, bağça yeri 25.	645	1340	1117
Çaprastlar-ı Kebîr 38/2	Cezayirli El-hâc Ahmed Ağa bin Ali	Menzil 1000.	1000	5481 ,5	1116

Niflizade 88/1	Fatma bint Abdullah	Bağ 3,5, menzil 33.	36,5	5841	1116
Yaya ?Karyesi 226/1	El-hâc Osman Ağa bin Mehmed Çavuş	Menzil 400, menzil 700, dükkân hissesi 630, bağ 8, 1,5 dönüm bağ 8, yağhâne 150, yağhâne 100, 3 dönüm bağ 30, 5 dönüm bağ 50, 2 dönüm bağ 20, zetin içcârı 100.	2196	9203 ,5	1118
İmâd 58/1	Es-seyyid Ahmed Ağa bin Es-seyyid Hacı Mehmed	Âsiyâb 4 göz 1300, 3 göz değirmen 1200, değirmen 2 göz 300, âsiyâb 2 göz 500, değirmen 2 göz 500, börekçi dükkânı 400, boyacı dükkânı 150, mısırcı dükkânı 200, mısırcı dükkânı 100, kahve dükkân 550, yağhâne 250, sebze bağçası 200, yağhâne 100, kiremidhâne 200, bağça 300, 7 dönüm bağ 20, yekûn 6370 Sehimli malları Değirmen göz 4,	11770	21.3 37	

		bakkal dükkânı der sük-ı iplik 5, bakkal dükkânı bab 3, lelebici dükkânı 1, attar dükkânı 1, tüfenkçi dükkânı 1, abacı dükkânı 1, kasab dükkânı? 1, kasab dükkânı 1, hurdacı dükkânı 4, bıçakçı dükkânı 1, kahvehâne 1, nalband dükkânı 1, harab hâne1, duhâncı dükkânı 1, çukacı dükkânı 1, helvacı dükkânı der 1, eskici dükkânı 1, çanakçı dükkânı 3, tacir dükkânı 1, haffaf ve çizmeci dükkânı 13, dükkân 1, derzi dükkânı 2, nalçacı dükkânı 1, bezzaz dükkânı 1, yahudihâne 1, sebze bağçası 2 yekûn 5400.			
--	--	---	--	--	--

Kaynakça

Manisa Şer'îye Sicili, No 171.

Kitaplar

- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı yayınları.
- Çağatay U. (1992). *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara, TTK.
- Evliya Ç. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Haz. Seyit Ali Kahraman, 9. Kitap, 1. Cilt, İstanbul, YKY.
- Faroqhi, S. (2003). *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven- Özgür TÜresay, İstanbul, İmge Kitabevi.
- Masters, B. (1988). *The Orijins of Western Economic Dominance in the Middle Easts*, New York-London 1988.
- Nagata, Y.(1997). *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, TTK.

Tezler

- Atabey, H. (2014). *Manisa'nın 79 Numaralı Şer'îyye Sicil Defteri (h. 1049-1050) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İnce, Z. (2014). *Patrona İsyanının Gölgesinde (1730-1731) Batı Anadolu'da Sosyal Hayat Ve Osmanlı Müesseseleri*, Adnan menderes üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü Tarih anabilim dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Oğuz, G. (2013). *Bir Osmanlı Kentinde Taşınır ve Taşınmaz Mal Varlığına Dayalı Servet Analizi: Edirne Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Sonyıldırım, Ş. (2007). *17. Yüzyılın İlk Yarısında Manisa*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Yıldız, S. (2006). *XVIII. Yüzyılda Manisa'da Gündelik Hayata İlişkin Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Makaleler

- Akbel, M. (2016). Tereke Kayıtlarından Hareketle Yeniçerilerin Sosyo-Ekonomik Durumları. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sa. 15, s. 257-278.
- Bakan, Ö. L. (1966). Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defteri (1545-1659). *Belgeler*, Ankara, 1966, C. III, Sa. 5-6, s. 1-479.
- Barkan, Ö. L. (1980). XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak İşçiliğinin Organizasyon şekilleri. *Türkiye'de Toprak Meselesi-Toplu Eserleri*, İstanbul.
- Belber, F.(2013). Temettüat Kayıtlarına Göre Manisa Koldere Çiftliği/ Köyü'nün Sosyo-Ekonomik Durumu (1844-1845). *Akademik Bakış*, C. 7, Sa. 13, s. 233-268.
- Bozkurt, F. (2012). Tarih Defterleri ve Osmanlı Demografi Araştırmaları. *Tarih Dergisi*, Sayı 54 (2011 / 2), İstanbul, s. 91-120.
- Canbakal, H. (2009). Barkan'dan Bu Yana Tereke Çalışmaları. Vefatının 30. Yıldönümünde Ömer Lütfi Barkan, Türkiye Tarihçiliğine Katkıları ve Etkileri Sempozyumu, İstanbul, s.1-7.
- Çağlar, İ. M. (2015). 273 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicilindeki Tereke Kayıtlarına Göre Manisa'da Sosyal Hayat (1836-1837). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sa. 44, Nisan 2015, s. 198-206.
- Emecen, F. (2003). Manisa. *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s. 577-583.
- Erünsal, İ. E. (2012). Sosyal Ve İktisadi Tarihimize Kaynak Olarak Sahhaf Terekeleri. *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslar arası Kongresi*, İstanbul, s.253-277.
- Fay, M. A. (2000). Kadınlar ve Vakıflar: 18. Yüzyıl Mısır'ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı. *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Birinci Baskı, İstanbul, s. 27-46.
- Göçek, F. M. - Bear, M. D. (2000). 18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları. *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, İstanbul.
- İnalçık, H. (2010). Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar. *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder-Faruk Tabak, İstanbul, s. 15-35.

- Karademir, Z.(2011). Sivas Ağa Sınıfının Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Bir İnceleme (1780–1831). *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sa.14, Ankara, s. 183-210.
- Karakaya, E. (2003). Manisa Mimari. *İslam Ansiklopedisi*, C. 27, s. 583-588.
- Karakuyu, M. (2007). Manisa Şehrinde Mahallelerin Tarihsel Gelişimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 4, Sa. 2, s. 1-20.
- Kenanoğlu, M. M. (2006). Mülk. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 31, 540-542.
- Keyder, Ç. (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı?. *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder- Faruk Tabak, İstanbul, s. 1-15.
- Nagata, Y. (1979). 16. Yüzyılda Manisa Köyleri: 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Ait Bir Tahrir Defterini İnceleme Denemesi. *Tarih Dergisi*, XXXII, s. 731-758.
- Nagata, Y.(1992). Manisa Şerî Mahkeme Sicil Defterlerinden Birkaç Not. *OTAM*, Sa 3, s. 285-296.
- Oğuzoğlu, Y.(1985). Sicillerdeki Tereke Kayıtlarının Kültürel Malzeme Olarak Değeri. III. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, s. 1-4.
- Patacı, Ö. O. (2016). Osmanlı Tereke Kayıtlarının Sanat Tarihi Araştırmaları Açısından Önemine Yönelik Bazı Değerlendirmeler. *OTAM*, Sa. 40, s. 327-254.
- Sabev, O.(2012). Osmanlı Toplumsal Tarihi İçin Değerli Kaynak Teşkil Eden Tereke ve Muhallefat Kayıtları. *Osmanlı Coğrafyası Kültürel Arşiv Mirasının Yönetimi ve Tapu Arşivlerinin Rolü Uluslar arası Kongresi*, İstanbul, s. 259-272.
- Shmuelevitz, A. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadının Sosyo Ekonomik Statüsü: XIX Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu. *Türkler*, c. 14.
- Sümer, F. (1992). Ağa. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, s. 451-452.
- Yavaş, D. (1997) Hafsa Sultan Külliyesi. *İslam Ansiklopedisi*, C. 15, s. 123-124.